

şairin IV. Mehmed'in 1663 ve 1683 yıllarındaki Avusturya seferlerine katıldığı belirtilmekteyse de (Öztelli, *TFA*, X/199, s. 3992-3993) onun bu seferlere katılmadığını, seferlerin başarıyla sonuçlanmaması yolundaki temennilerini dile getirmek için bu manzumelerini İstanbul'da yazdığını kabul etmek gerçeğe daha yakın görünmektedir. Gevherî'nin bir ara Rumeli serhadlerinde de bulunduğu ve Eğri Kalesi alay beyi olan büyük babası Ahmed Ağa'ya şehâdetinden dolayı Eğri'de bir mersiye yazdığı, İbrâhim Nâimüddin'in *Hadikatü's-sühedâ* (telifi: 1157/1744) adlı eserinde kayıtlıdır. Gevherî'nin gezgin saz şairi olmadığı, ancak zaman zaman resmî görevleri sebebiyle İstanbul dışına çıktığı şiirlerinden anlaşılmaktadır.

M. Fuad Köprülü, şairin hayatının son yıllarına doğru yazdığı tahmin edilen bir koşmasında geçen, "Bin yüz yirmi yedi üstüne tarih" mısraından hareketle bu tarihten (1715) kısa bir süre sonra öldüğünü belirtmektedir (*Türk Sazşairleri*, s. 193). Aynı manzumeye başka bir cönkte rastlayan Hikmet Dizdaroğlu ise manzumenin son dörtlüğünde yer alan, "Sene bin yüz elli yazıldı tarih" mısraına dayanarak şairin bu tarihten (1737) sonra öldüğünü kabul etmenin daha uygun olacağını söylemektedir (*Fikirler*, sy. 262-263, s. 11-12). Bu tarihler Gevherî'nin -XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu kabul edilirse- yüz yıl veya daha fazla bir süre yaşadığını göstermekte, bunun kabul edilmesi ise pek mümkün görünmemektedir. Ancak bu farklı görüşlerden hareketle şairin XVII. yüzyılın ilk yarısının sonlarında doğduğu ve III. Ahmed devrinden (1703-1730) kısa bir süre sonra öldüğünü kabul edilebilir.

XVII. yüzyıl Türk saz şiirinin büyük gelişmeler gösterdiği bir dönemdir. Oldukça güçlü saz şairlerinin yetiştiği bu yüzyılda Gevherî'den başka Karacaoğlu ve Âşık Ömer gibi şöhretleri günümüzde de devam eden isimler bulunmaktadır. Gevherî'nin şiirleri, XVII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da sevilerek okunmuş, çeşitli mecmua ve cönklerde yer almıştır. Şiirlerini yazarken diğer saz şairleri gibi gelenekten faydalanan Gevherî vezin, kafiye ve şekil gibi dış unsurlardan ustaca faydalanmış, gördüğü eğitimin de etkisiyle şiirlerinde yazı diline oldukça yaklaşan, çağdaş saz şairlerine göre ağır sayılabilecek bir Türkçe kullanmıştır. Koşma ve semâilerinde o

dönemdeki halk Türkçe'sinin zenginlik ve incelikleri görülürken aruzla yazdığı divan, kalenderî, gazel ve müstezadlarda dilinin aynı derecede zengin olduğu söylenemez. Onun şiirlerinde görülen terkipler, yaşadığı dönemdeki diğer halk şairlerinde olduğu gibi divan edebiyatının etkisinde kalmasından ileri gelmektedir. Bu etki şairin sık sık kullandığı teşbih ve mecazlarda da kendini gösterir. Ancak divan edebiyatı nazım şekilleriyle yazmış olan diğer halk şairleri gibi Gevherî'nin şair kişiliğinin de daha çok âşik tarzı şiirlerinde aramak gerekir.

Gevherî'nin şiirlerinde süratli, kontrolsüz ve kolay yazmaktan ileri geldiği tahmin edilen kusurlara sık rastlanmaktadır. Kafiyelerin zayıf oluşu, durak hataları ve ölçünün tam teşkil edilemeyişi bu hataların başlıcalarıdır. Bunların bir kısmının müstensihlerden kaynaklandığı kabul edilse bile çoğunun şaire ait olduğu muhakkaktır. Hece vezniyle yazdığı şiirler, çağdaşı olan Karacaoğlu ve Âşık Ömer'in şiirleriyle karşılaştırıldığında bu durum daha açık bir şekilde görülür. Aynı konuları tekrar edışı de Gevherî'nin bir diğer zayıf yönü olup bu husus divan şairlerinin halk şiirini hafife alarak tenkit etmelerine zemin hazırlamıştır (Köprülü, *Türk Sazşairleri*, s. 194-195). Bununla birlikte Gevherî kendisinden sonra yetişen pek çok şairi etkilemiş ve bunlar tarafından üstat kabul edilmiştir.

Bir iki şiiri dışında sosyal konulara pek yer vermeyen Gevherî'nin şiirlerindeki en önemli tema aşktır. Bu ana tema içinde sevgili, rakip, ayrılık, kader ve çile önemli bir yer tutar. Şair, iksir kadar önemli saydığı aşkın peşinde daima ebedî güzelliği aramıştır. Birçok şiirinde makamları bilerek kullanan şairin bestelenmiş şiirleri klasik Türk müzikisi ve halk müzikisi repertuarı içinde yer almaktadır. Bunlar arasında Âlâeddin Yavaşca tarafından şarkı formunda ve mâhur makamında bestelenen, "Elâ gözlü nazlı dilber" mısraı ile başlayan koşması ile yine aynı formda Ahmet Çağan'ın rast makamında bestelediği, "Ey benim nazlı cânânım" mısraı ile başlayan bir diğer koşması zikredilebilir.

Gevherî'nin şiirleri üzerinde başta M. Fuad Köprülü olmak üzere Sadettin Nüzhet Ergun ve Mehmed Halid Bayrı gibi birçok derleyici çalışmış ve pek çok şiiri ortaya çıkarılmıştır. Hasan Eren, bir cönkte Gevherî'nin 300 kadar şiirinin bulunduğunu söylemektedir (*TDL*, IX/

97, s. 7). Gevherî hakkında en kapsamlı çalışmayı Şükrü Elçin *Gevherî Divânı - İnceleme - Metin - Dizin - Bibliyografya* adlı eseriyle yapmıştır (Ankara 1984). Burada şairin hayatı ve sanatı hakkında geniş bilgi verilmiş, daha önce yapılan çalışmalar da göz önünde bulundurularak birçok yazma mecmua ve cönk karşılaştırılarak onun hece ve aruz vezniyle yazdığı 979 şiiri yayımlanmıştır. Gevherî üzerindeki en son çalışmayı ise Burhan Kaçar hazırladığı doktora teziyle gerçekleştirmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

- Mecmûa-i Eş'âr-ı Gevherî*, Çorum İl Halk Ktp., nr. 2087; *Gevherî Divânı* (haz. Şükrü Elçin), Ankara 1984; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 157-159; Sadettin Nüzhet [Ergun], *Gevherî*, İstanbul 1928; Ahmed Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928, s. 48; M. Fuad Köprülü, *Gevherî*, İstanbul 1929; a.mlf., *Türk Sazşairleri* (İstanbul 1940), Ankara 1962, s. 191-249; M. Halit Bayrı, *Âşık Gevherî*, İstanbul 1958; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 427; Banarlı, *RTET*, II, 718-719; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1983, s. 169; Şükrü Elçin, *Gevherî*, Ankara 1987; Kıp, *TSM Sözlü Eserler*, s. 99, 105, 235; Saim Sakaoğlu, "Gevherî", *Büyük Türk Klâsikleri*, VI, 92-96; a.mlf., "Gevherî", *TDL*, sy. 445-450 (1989), s. 147-149; sy. 528 (1995), s. 1329-1344; Nihad Çetin, "Gevherî'ye Dair Birkaç Not", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 21-23; Burhan Kaçar, *Gevherî Divânı: Metin Tahlili* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hikmet Dizdaroğlu, "Meşhur Saz Şairlerinden Gevherî'ye Dair Bir Vesika", *Fikirler*, sy. 262-263, İzmir 3 İncikânun 1944, s. 11-12; Cevdet Canpolat, "Gevherî'nin Bilinmeyen Değişimleri", *TFA*, II/29 (1951), s. 459-461; Naim Buluç, "Gevherî'nin Yayınlanmamış Şiirleri", *TDL*, III/31 (1954), s. 434-435; Hasan Eren, "Âşık Gevherî", a.e., IX/97 (1959), s. 5-8; Cahit Öztelli, "Gevherî'nin Hayatıyla İlgili İki Koşması", *TFA*, X/199 (1966), s. 3992-3993; a.mlf., "Gevherî", *TDEA*, III, 333; Orhan Yavuz, "Gevherî'nin Şiirleri, Gevherî'ye Ait Olan Şüpheli ve Yayınlanmamış Şiirler", *TDA*, sy. 27 (1983), s. 139-155; Öztuna, *BTMA*, II, 552.

NURETTİN ALBAYRAK

GEYHATU HAN

(گیخاتو خان)

(ö. 694/1295)

**İlhanlı hükümdarı
(1291-1295).**

Abaka Han'ın oğlu olup çocukluk ve gençlik yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Şehzadeliliği ve hükümdarlığı sırasında onun aşırı içki ve eğlence düşkünü olduğu bilinmektedir. Argun Han'ın uzun süren hastalığı esnasında veliahdı belirlenmemiştir. Ölümü üzerine toplama

nan kurultay oğlu Gâzân'ı değil kardeşi Geyhatu'yu tercih etti. Geyhatu şehzadelğinde Anadolu'daki Moğol idaresinin başında bulunuyordu. Argun Han, Geyhatu'dan önce bu görevi yürüten ve adaletiyle tanınan Samagar Noyan'ı bu görevden alarak yerine kardeşi Geyhatu'yu getirmişti.

Argun Han'ın ölüm haberini Antalya'da bulunduğu sırada öğrenen Geyhatu, Konya yoluyla Azerbaycan'a dönerken Ahlat yakınlarında hükümdarlığını ilân etti (23 Receb 690/22 Temmuz 1291). Geyhatu, Şiktur Noyan'ı nâib tayin ederek yanında kayınbabası Ak Boğa ve diğer noyanlar olduğu halde Türkmenler'i te'dib maksadıyla Anadolu'ya geri döndü. Başta Karamanoğulları olmak üzere Orta ve Batı Anadolu ile uç bölgelerinde kontrolü ele geçiren Türkmen beyleri Anadolu'daki ilhanlı varlığı için tehlike teşkil ediyorlardı. Geyhatu bu sefer esnasında yaptığı yağma ve kıyımlarla etrafa dehşet saçtı. Lârende acımasızca yağma edildi, Denizli ve Menteşe toprakları da aynı şekilde yağmalandı. Denizli uzun süren bir kuşatmadan sonra 23 Aralık 1291'de ele geçirildi. İlhanlı ordusu pek çok esirle Konya'ya döndü (Şubat 1292). Geyhatu'yu Konya'yı yağmalamaktan Ahî Ahmed Şah'ın vazgeçirdiği söylenmektedir. Bu sırada Kastamonu ve yöresine hâkim olan Çobanoğulları'ndan Muzafferüddin Yavlak Arslan, İlhanlılar'a karşı başlattığı mücadelede Anadolu Selçuklu şehzadelerinden Rükneddin Kılıcarslan'ı da yanına almıştı. Fakat İlhanlılar'a karşı ortak hareket edemeyen Türkmenler'in başarısı kısmî olmaktan öteye gidememiştir. Geyhatu, kumandanlarından Hıtaılı Taştımur'u Anadolu'da bırakarak Azerbaycan'a döndü ve Aladağ'da törenle tahta çıktı, şerefine büyük ziyafetler tertip edildi (29 Mayıs 1292).

Geyhatu devrinde de İlhanlı-Memlûk mücadelesi devam etti. Geyhatu, Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun'a bir mektup göndererek Halep şehrinin kendisine verilmesini, aksi halde Suriye üzerine bir sefer düzenleyeceğini bildirdi. Buna karşılık el-Melikü'l-Eşref de ondan Bağdat'ı istedi. Taraflar savaş hazırlıklarına başlamışken el-Melikü'l-Eşref'in 1293'te ölümü üzerine bu savaş gerçekleşmedi.

Dirayetsiz ve mürşif bir hükümdar olan Geyhatu döneminde bilhassa Anadolu halkı büyük sıkıntılar çekmiştir. Kendisi zalim karakterli olmamasına rağmen

israf sebebiyle ihtiyaç duyulan parayı temin için İlhanlı memurları halka zulmetmişlerdir. Argun Han döneminde Mısır Memlûk devletiyle yapılan savaş ve ülkede salgın hale gelen bir hayvan hastalığı (yut) yüzünden devletin malî durumu iyice bozulmuştu. Malî sıkıntılara çare arayan veziri Sadr-ı Cihân-ı Zencânî (Sadreddin Ahmed b. Abdürrezzâk el-Hâlidî), Çin'den gelen İzzeddin Muhammed b. Muzaffer b. Amîd'in orada olduğu gibi kâğıt para basımıyla ilgili tavsiyesini Geyhatu'ya arz ederek onu ikna etti. Bunun üzerine Geyhatu, Çin elçisi Puladçingsang'ı çağırıp onunla da görüştükten sonra Çince "çav" (ts'au) denilen kâğıt paranın basılmasını ve bu maksatla çavhanelerin kurulmasını emretti. Başlangıçta "çav-ı mübarek" denilen bu para 693'te (1294) Tebriz'de basıldı. Piyasadaki altın ve gümüş paralar çavlarla değiştirilmek üzere toplatıldı. Ancak bu uygulama iç ve dış ticaretin durmasına, halkın ve tüccarların itirazlarına sebep oldu. Ticarî hayattaki olumsuz etkileri yüzünden son zamanlarda "çav-ı nâ-mübârek" adı verilen bu kâğıt paradan birkaç ay sonra vazgeçildi.

Bu kararsız tutumu yanında Geyhatu hânedan üyelerine karşı da son derece haksız davranışlarda bulunmuştur. Yeğeni ve Horasan Valisi Gâzân'ın kendisini ziyaret etmesine izin vermediği gibi şehzade Baydu'ya da haksız yere hakaret etmiştir. Hükümdarın bu uygulamalarından faydalanan şehzade Baydu, sivil ve askerî erkânın desteğini aldıktan sonra Tebriz üzerine yürüdü ve Hemedan civarında yapılan savaşta Emîr Tuğaçar'ın kendi tarafına geçmesi üzerine Geyhatu yenilerek Mugan'a kaçtı (3 Cemâziyelevvel 694/21 Mart 1295), fakat yakalanarak 6 Cemâziyelevvel 694 (24 Mart 1295) tarihinde idam edildi. İlhanlı tahtına geçen Baydu da kendisinden bekleneni veremediğinden aynı yıl içinde, Horasan valisi olan şehzade Gâzân veziri Nevruz'un da yardımıyla Baydu'yu yenerek İlhanlı tahtına geçti.

Geyhatu tecrübeli devlet adamlarının kendisinden uzaklaşmasına sebep olmuştu. Baydu'nun yanında Tuğaçar, Konukbal, Gâzân'ın yanında Nevruz gibi devlet adamları bulunduğu halde onun yanında halkın nefretini kazanmış olan Sadr-ı Cihân gibi idareciler vardı.

Geyhatu Budist olmasına rağmen ağabeyi Argun'un aksine müslümanlara karşı mûsamahakâr davrandı; bilhassa âlim ve şeyhlere karşı saygılı ve cömertti. Bunda

müslüman olan karısının da etkili olduğu bilinmektedir. İmar faaliyetleri arasında özellikle Tebriz ve Karabağ'da yaptırmış olduğu saraylar zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 497; Reşidüddin, *Cami'u't-tevârih* (nşr. K. Jahn), Prague 1940, s. 18, 115-122; Aksarayî, *Mûsâmeretü'l-ağbâr*, s. 239; Vassâf, *Târih*, Bombay 1853, s. 162-166; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 786; *Târih-i Âl-i Selçuk* (nşr. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 78-82, 90; Browne, *LHP*, III, 37-39; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 303-305; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 218-219; Spuler, *İran Moğolları*, s. 99-103; a.m.f., "Gaykhâtü", *EI*² (Ing.), II, 982; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 614-616; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 288, 290-292, 316, 326, 328; Abdüsselâm Abdülâzîz Fehmî, *Târihu'd-devleti'l-Moğûliyye ft İran*, Kahire 1981, s. 182-186; Abbâs İkbâl, *Târihu İran* (trc. Muhammed Alâeddin Mansûr), Kahire 1410/1990, s. 454-455; K. Jahn, "İran'da Kâğıt Para" (trc. Mehmet Altay Köymen), *TTK Belleten*, VI/23-24 (1942), s. 270-305; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 62-64; Tahsin Yazıcı, "Çav", *DİA*, VIII, 235.

ABDULKADİR YUVALI

GEYİKLİ BABA

Rum abdalaları zümresine
ve Vefâiyye tarikatına mensup
bir Türkmen şeyhi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu yansıtan dönemin menkıbevî tarihinin önde gelen simalarından ve bu tarihin kahramanlarından gazi-derviş tipinin en iyi temsilcilerinden biridir. Geyikli Baba, bu tipin en az kendisi kadar önemli, hatta Bektaşiliğin kuruluşunda oynadığı rol bakımından belki daha mühim olan çağdaşı Abdal Mûsâ ile birlikte Osmanlı kaynaklarında en fazla iz bırakmış şahsiyeti olduğu gibi, Türkiye'nin dinî-içtimâî tarihinin erken döneminin de en dikkat çekici simalarından biridir. Bu tarihin mühim bir meselesini teşkil eden Kaleriyye-Vefâilik-Babailik-Rum abdalaları-Bektaşilik bağlantısını şahsında en iyi temsil eden Geyikli Baba hakkındaki kaynakları başlıca üç gruba ayırıp ona göre değerlendirmek gerekir. Bunların ilki *Nefehâtü'l-üns Tercümesi*, anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*, *Âşıkpâşazâde Târihi* ve Neşrî'nin *Cihannümâ*'sından ibaret olup XV. yüzyıla aittir. İkinci gruptakiler XVI. yüzyılda kaleme alınan eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye, Nişancı Meh-